

Реакція різних обществ на происходящие изменения в области культуры проявляется по-разному: от пассивного неприятия ценностей иных культур до активного противодействия их распространению и утверждению. В последнее время все чаще целый ряд государств и культур демонстрирует, нередко в агрессивной форме, свое стремление к освобождению от влияния со стороны традиционно доминировавших государств и культур и выступает против глобальных культурных изменений. Это проявляется в стремлении государства к самоизоляции от глобальных мировых процессов, противопоставлении национальной и мировой культуры и в преувеличении значения своей культурной самобытности. Все это усугубляется наличием нерешенных исторических проблем, главным образом геополитических, ведущих к изменению границ политико-экономических пространств, появлению «горячих точек», превращению границ между культурами в зоны конфликтов, которые нередко приобретают форму этнорелигиозных. Это в большой степени относится к традиционным культурам Кавказа, к исламской культуре, архаичным культурам Африки, некоторых стран Латинской Америки и Азии. Усиливающееся обострение глобальных проблем (технологический, социальный, экологический кризисы и т. д.) создает, с одной стороны, определенные трудности во взаимоотношениях между различными государствами, а с другой – делает необходимым объединение усилий всех государств и народов для сотрудничества с целью разрешения этих проблем.

Методологія взаємодія культур. Методологія взаємодія культур, в частности, діалога культур, була розроблена в трудах М. М. Бахтина. Он рассматривал диалог как процесс взаимопонимания участвующих при сохранении ими своего мнения [4, 430]. Развивая свою мысль, М. М. Бахтин отмечал, что великие явления в культуре рождаются только в диалоге различных культур, только в точке их пересечения. Способность одной культуры осваивать достижения другой – один из источников её жизнедеятельности. «При диалогической встрече двух культур они не сливаются и не смешиваются, каждая сохраняет свое единство и открытую целостность, но они взаимно обогащаются» [4, 345]. Подражание чужой культуре или полное ее неприятие должны уступить место конструктивному взаимодействию. Диалогичность предполагает сопоставление национальных ценностей и выработку понимания того, что собственное этнокультурное сосуществование невозможно без уважительного и бережного отношения к ценностям других народов.

В своих работах, посвященных проблемам взаимодействия культур, российский ученый С. Н. Артановский под-

робно рассмотрел содержание понятия «единство». По мнению автора, понятие единство не следует истолковывать метафизически как полную однородность или неделимость. «Историческое единство культур не означает их тождественности, то есть полную повторяемость явлений, их идентичность. «Единство» означает целостность, коренную общность, преобладание внутренних связей между элементами данной структуры над внешними» [2, 43].

Мирное сосуществование народов и государств в современной цивилизации может быть достигнуто только путем диалога между ними, при котором ни одна культура не выступала бы в качестве доминирующей, подавляющей и не преподносила бы свой способ мировоззрения как единственно верный. Равноценность культур выдвигает проблему понимания и диалога, результатом которого было бы *не слияние и смешение, а взаимное обогащение культур*. Из этого следует, что отношения между культурами должны строиться на принципах терпимости и взаимопонимания. В основе этих отношений лежат общечеловеческие ценности, имеющиеся в каждой культуре, которые должны быть использованы для установления межкультурного диалога.

1. Аникиев Е. Н., Семушкин А. В. Диалог цивилизаций: Восток и Запад // ВФ. – 1998. – № 2.
2. Артановский С. Н. Историческое единство человечества и взаимное влияние культур. Философско-методологический анализ современных зарубежных концепций. – Л., 1967.
3. Арутюнов С. А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М., 1989.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М., 1986. – С. 430.
5. Боас Ф. Задачи антропологического исследования // СЭ. – 1933. – № 3–4.
6. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов. Под ред. А. П. Садохина. – М., 2002.
7. Захаров А. В. Традиционная культура в современном обществе // Социологические исследования. – М., 2004. – № 7. – С. 105–115.
8. Иконникова С. Н. Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Материалы международной научной конференции. Серия «Symposium». Вып. 12. – СПб., 2001. – С. 42–51.
9. Квилликова Е. Н. Традиционная духовная культура гагаузов: этнорегиональные особенности. – Кишинев: Buziness-Elita, 2007. – С. 569–609.
10. Кисс А. Глобализация // Глобалистика. Энциклопедия. – М., 2003. – С. 190.
11. Леви-Стросс К. Структурная антропология. – М., 1983.
12. Мамонтова Н. Н. Проблемы изучения традиционных форм культуры и понятие «народное искусство» // Научные чтения памяти В. М. Василенко: Сб. статей. Вып. I. – М., 1997.
13. Ротенберг В. С., Аршаевский В. В. Межполушарная асимметрия мозга и проблема интеграции культур // ВФ. – 1984. – № 4.
14. Самохвалова В. И. Выступления участников круглого стола, 2003 // www.russiangularclub.com
15. Топоров В. Н. Модель мира // Мифы народов мира. Т. 2. – М., 1982.
16. Чумаков А. Н. Единство и взаимообусловленность понятий «культура», «цивилизация», «глобализация». Выступления участников круглого стола, 2003 // www.russiangularclub.com
17. Huntington S. P. The Clash of Civilization and Remaking the World Order. – New York, 1996.

Тамара Кушерець

Українська нація-держава в умовах зростання культурної багатоманітності

Статтю присвячено аналізу сучасного етапу розбудови української держави з урахуванням глобального аспекту. Розглядаються соціокультурні аспекти суспільної інтеграції в межах нації-держави та можливі варіанти виходу з кризи ідентичності.

Article examines the current stage of development of the Ukrainian state, taking into account the global aspect. Consider socio-cultural aspects of social integration within nation-states and options for overcoming the crisis of identity.

Українське суспільство включене у вир трансформаційних перетворень глобального масштабу. Як влучно зауважив В. Горський, неприпустимою є бездумна довіра до утопічних очікувань на збереження недоторканного «на-

шого хутору» від загрози глобалізації та катаклізмів, породжених нею. Тому усі явища та події, які відбуваються на українському просторі, включаючи і сучасний етап розбудови української держави, можуть бути проаналізовані

з урахуванням глобального аспекту. Глобалізація стає центральним поняттям у площині розгляду змін, які спостерігаються як в економічній, так і в політичній системі, а разом із тим і в культурі.

Саме на тлі глобалізації «Україна в наші часи робить не першу спробу свого ствердження у колі європейських народів як рівноправних націй-держав» [6, 19]. Свого часу цьому заважали непорозуміння співгромадян та несприятливі зовнішні обставини. Яким чином на формування національної свідомості впливають глобальні процеси та чи є сприятливою для процесів українського державотворення теперішні зовнішні обставини? Щоб відповісти на ці запитання, слід з'ясувати, передусім, що являє собою нині сучасна розвинена нація-держава, цей омріяний українцями суспільний ідеал, і якою вона є в очах її представників-теоретиків?

Визнаючи триваючу значущість нації-держави західні мислителі саме поняття національного суспільства «зробили відкритим для обговорення і як емпіричної реальності і як головної організуючу складову у суспільних науках» [8, 70]. Соціологічна і політична спадщина минулих століть сформувала стійкі уявлення про те, що більшість аспектів суспільної інтеграції поєднані у сучасній нації-державі, а саме: національна економіка, національна територіальна суверенність, національна монополія на право, політичне регулювання на засоби насильства, стратифікаційні системи на національній основі та національні культурні цінності. Н. Смелзер стверджує, що суттю сучасної проблеми як держави, так і суспільства є те, що це поєднання на суспільному рівні жодним чином не є природним, і що ми є свідками «зростаючого роз'єднання, систематичного віддалення цих основ інтеграції одна від одної і від держави – і відповідного послаблення держави як інтегруючого інструменту» [8, 86]. Далі ми детальніше розглядатимемо лише культурний аспект суспільної інтеграції національного суспільства в його історичній перспективі.

Західні мислителі розглядають націю-державу як досить гнучку структуру, але історично не вічну. Вона вперше виникла в Європі у квітватері тридцятирічної війни. Англія і Франція, на думку Тоулміна, стали типовими прикладами, «еталонами для інших націй, за якими ті вимірювали свій національно-державний розвиток». «Модерна епоха почалася зі створення окремих незалежних суверенних держав, що були організовані навколо конкретних націй, мали свою мову і культуру, зберігали уряд, який легітимізував себе як виразника національної волі, національних традицій та інтересів» [5, 139]. Система держав-націй виникла з Вестфальського миру, коли юрисдикційні повноваження були передані від феодала, що мав боже благословення на земну владу, до суверенної держави. «Духовна ідентичність нації, а не божественне тіло короля тепер уособлює територію і населення у якості ідеальної абстракції» [11, 98]. Наділений свободою переслідувати та підтримувати різноманітні віросповідання, цей суверен формував у межах своїх чітко визначених кордонів ті форми стабільності і розвитку, які він хотів бачити у своїх володіннях. Створюючи свої формальні (писані) закони, кожна така держава накреслювала власну етнографію, географію і біографію. Першочерговими завданнями новостворених національних урядів були конструювання «колективних інтересів» своєї країни, їхньої волі та традиції. Як результат тільки одна мова, культура й економіка локальних регіональних еліт утворює «національні» культурні спільноти у більшості націй-держав. Такою бачать

сьогодні у західному світі модель розвитку нації-держави в її історичний період, і практика українського державотворення цілком відповідає її логіці.

Проте оцінка такої моделі розвитку суттєво відмінна в Україні та за її межами. У той час як більшість українських мислителів переймаються пошуками підтверджен «історичної необхідності» побудови незалежної української держави та накресленням шляхів виправлення «історичної несправедливості», західні мислителі критикують національну державу за примусову універсалізацію. «Одну з примордіальних ідентичностей наново винаходять як «традицію» всієї національної території, а тоді примусово універсалізують через культурну царину такого утвердженого простору» [5, 141]. Йдеться про «примусовість» з боку інститутів держави, які дають змогу прийняти, наприклад, як в Україні «Закон про мову», про обов'язковий курс «Історії України» та віднедавна «Культури України» у ВНЗ, про формування «єдиної волі» через критику тоталітаризму та голодомору.

Натомість Т. В. Люк робить висновок, що реалістичне утвердження суверенної національності не задане онтологічним шляхом. Це радше «дарунок онтології» реалістичним об'єднанням, що стоять за утвердженням суверенності будь-якої нації. Цю ж саму думку переконливо висловлює і Б. Андерсон, коли говорить про те, що світовий порядок націй-держав ґрунтувався на «уявлених спільнотах» [1]. Вони нагадували традиційні й конкретні спільноти (Gemeinschaften) тим, що люди готові були жертвувати життям заради них. Проте на відміну від «безпосередніх спільнот», які сприймалися в якісному часі, повному просторі та безпосередній формі соціальності, уявлені спільноти називаються «уявленими» у тому сенсі, що вони належать абстракції – абстрактному часові, просторові та соціальності. Новий світовий порядок модерності з його нейтралізованим історичним часом є «хронотекстом», в якому розповідається про витoki етносу, а роль оповідача перебирає держава. Вона як колективний суб'єкт створює «об'єкти», «уводить» «нові географії» шляхом прописування письма відмінності між «друзями і ворогами» в грошах, мові, релігії, ідеології. Новий світовий порядок дотримувався «організаційної логіки» націй-держав, згідно з якою «реальні об'єднання» створювали суверенні національні громади.

Держава-нація вже не є тим, чим вона була, принаймні, в ідеально-типовій формі XIX століття. «Щасливе поєднання контролю над багатствами, влади, впливу, культури та соціальної солідарності перебуває в процесі розпаду на окремі утворення – і наднаціональні, і субнаціональні, – які перетинають кордони держав-націй» [8, 113]. Після 1918 р., а ще інтенсивніше після 1945 р. підвалини модерної держави раз у раз надломлювалися у ході ненаситних криз. Локальні (усні, конкретні) своєчасні програми позадержавних суспільних сил, що здобували свободу в інформалізованих силах глокальності, кинули виклик писемному, загальному, універсальному, позачасовому курсові державної влади. Примноження реальної кількості держав із двох десятків до майже 200 сьогодні Люк трактує радше як прецесію гіперреальної моделі глокалізації, аніж як виправлення історичної несправедливості народами, що утверджують власну емансипацію за допомогою реалістичних національних урядів. Поява дедалі більшої кількості націй-держав означає, що справжні «екземпляри» націй вже щезли. «Головні прикмети класичних націй-держав уже безслідно щезли, адже біль-

шість націй-держав існують як щось трішки більше ніж симуляція держави – зі своїми прапорами, національними гімнами, арміями, авіалініями, але їхнє виживання забезпечує чужа національна валюта, енергетична система, дипломатія, торгівельні зв'язки, флот або експорт продовольства» [5, 145]. «Влада уже довгий час виробляє лише знаки своєї подібності» [2, 37].

Сьогодні, на думку західних мислителів, територіальні втілення націй становлять лише територіалізовані історичні ілюзії, які дозволяють реорганізувати й відсортувати транснаціональні вигоди матеріального становища та соціальної допомоги відповідно до їхньої наближеності або до віддаленості від центральних пост-історичних течій у глобальному плинні капіталу, енергії, благ і влади. Кордони країн стали шпаристими, їх невпинно руйнує натиск глобальних товарів та послуг. Сучасні споживачі і виробники в найбільш розвинених країнах часто приписують діяльності своїх націй-держав наслідки транснаціональних або, навпаки, локальних сил. Так само ксенофобні політичні заклики, які наголошують на вигодах або втратах свого народу, приховують справжню взаємозалежність економіки усіх країн.

Залишаючись у полоні класичних модерних уявлень про націю-державу, змагаючись у відстоюванні того, хто нам більший ворог – Росія чи Америка, ми не помітимо, як досить інтенсивно йде формування нових транснаціональних спільнот. Долаючи межі країн (держав) і в межах спільних технологічних цілей, спільних технологічних викликів, схожих символічних систем, паралельних потоків кодування та сумірних значень продукції породжуються нові глокальні спільноти, які розмивають стару географічну парадигму «ми-вони», «я-інші» та «друзі-вороги». Кожне мистецтво і кожна наука, кожен промисел і кожна професія проєктують свій потенціал як нео-світи, генеровані в ході інтенсивної експансії глобального обміну. «Ці напівуявні / напівреальні нео-світи, більше не заземлені на одне місце на планеті, одне етнонаціональне положення, продовжують формуватися разом зі своїми розмаїтими технорегіонами соціально-перепроєктованого культурного простору. Усе частіше вони стають найбільш значущими домітками для сучасних індивідів і груп» [5, 151]. Саме ці території або нео-світи є місцем, де розгортається сьогодні справжня політична боротьба, економічна конкуренція та культурне змагання.

Новий тип спільностей, які з'являються в умовах пост-модерністського суспільства і створюються за рахунок відкритої соціальної рекрутації та спонтанної громадської ініціативи, добровільних об'єднань людей, здобув назву нового комунітаризму. Головною ознакою цього типу спільностей є їх тимчасовий характер: вони існують доти, доки не розв'язана та чи інша проблема. Разом з тим вони не прив'язані такою ж мірою до певної території, як це має місце у традиційних локальних спільнотах. Цьому сприяє, як зазначалося, розвиток сучасних електронних технологій, які різко поширюють мережу і можливість взаємної комунікації людей. «У результаті зростає мобільність інформаційних, фінансових та людських ресурсів, прискорюється дифузія культурних взірців (пов'язаних, насамперед, з ідеями споживчого суспільства), перетворюються форми соціальної солідарності. Глобальний світ, хоча й залишається надалі культурно диференційованим цілим, стає все рухливішим у просторовому відношенні» [9, 71].

Первинний політичний авторитет нації-держави опинився у небезпеці втратити свою справжню владну міць із

правом останньої інстанції через вплив цих глокальних контрсил. Нав'язати ґрунтовну мовну / моральну / етнічну / релігійну ідентичність часто неможливо попри всі жорсткі заходи встановити захисні кордони, щоб насадити політичні прерогативи нації-держави. В умовах розвитку ЗМІ, а також технологічних можливостей для миттєвого невидимого зв'язку і кодування інформації, національні кордони мають тенденцію до розмивання. Більше того, будь-який контроль, який раніше мала держава над потоком інформації, відповідно слабшає.

Оскільки нація залишається основною одиницею міжнародної системи, вона повинна бути заново визначена як менш автономна, неоднорідна реальність. Вона набуває вигляду утворення, котре фільтрує та обумовлює проникуючі впливи, над якими вона має обмежений контроль, а не реагує на них, як на незалежний фактор. Ми повинні уявляти собі державні утворення як відкриті системи з напівпроникними мембранами.

У численних сучасних філософських та наукових розвідках як в Україні, так і за її межами глобалізаційні тенденції розглядаються як протилежні «локальним» домаганням ідентичності й культури, а саму глобалізацію розглядають як синонім гомогенізації. Такий підхід у подальшому переростає в концепції культурного імперіалізму, у відповідності з якими увесь світ засмоктала західна – або, точніше, американська – культура. Через мас-медіа поширюються коди поблажливого індивідуалізму, світського гуманізму, стратегічного раціоналізму та комерціалізованої англійської мови, що приводить до стирання локально-культурних особливостей багатьох націй. У загальносвітовому масштабі поширюються тези про те, що сучасна людина живе в умовах бездомності і відсутності коренів, що врешті-решт спустошує її духовно і психічно. Відлуння цих концепцій у достатній кількості було представлено і в Україні з подальшими закликами до збереження самотньої української культури від руйнівних впливів.

Проте чисельні подальші наукові дослідження засвідчили, що навіть «культурні послання», які безпосередньо виходять «зі США», по-різному сприймаються й витлумачуються у різних частинах світу, а «локальні групи» засвоюють комунікацію з «центру» у різні способи. Тому все більш стають актуальними ті концепції, які пов'язують глобалізацію з творенням і залученням локальності. Для того, щоб підкреслити роль локальних культур у глобалізаційних процесах, Р. Робертсон пропонує ввести поняття глокалізації. «Глобальне само по собі не протистоїть локальному. Правильніше сказати так: те, що часто називають локальним, по суті є частиною глобального. За такого ракурсу глобалізація, якщо її означувати в найзагальнішому розумінні стиснення світу яко цілого, передбачає пов'язування локальностей» [5, 61]. Але вона також передбачає «винайдення» локальності – у тому самому загальному розумінні, що й ідея виникнення традиції (Гобсбаум і Рейнджер), а також її «уявлювання» (Андерсон).

До початку закладання національних основ соціальної організації місцевість та місцева культура служили головною основою соціальної взаємодії та ідентифікації. Ця локальна основа змогла вистояти перед інституційними і часом політичними зусиллями ринку й національної держави знищити її, а в останні десятиріччя місцевий патріотизм, виражений у вигляді вимог автономії, чистоти та визнання, знову гучно заявив про своє існування. Такі обумовлені категорії, як етнічна належність, раса, рідна мова,

регіон, релігійність (визначена відразу після народження), гендер, «вийшли на перший план як важливі чинники групової ідентифікації та політики – щоби вдихнути життя у такі затерті поняття як “мультикультуралізм”, “новий трайбалізм” та “політика самовизначення”» [8, 77]. Разом з ними набувають важливого значення такі необумовлені підстави для ідентифікації, як участь у соціальних рухах, що ґрунтуються на свідомому рішенні, як у випадку з рухом за мир, рухом на захист довкілля, рухом за права тварин та іншими угрупованнями, що ґрунтуються на культурному виборі, такому як стиль життя чи контркультура. «Сьогодні жоден із соціальних рухів не може ототожнювати себе з сукупністю конфліктів і сил соціальних змін, замкнених у національних рамках» [10, 88].

Серед причин відродження багатоманітності Смельзер виділяє такі, які безумовно мають глобалізаційний характер: урізноманітнення груп населення внаслідок міжнародного, міжрегіонального та міжнаціонального переміщення народів, скорочення народжуваності та смертності у західних регіонах світу, суперечлива роль ЗМІ, які, доносячи космополітичну реальність до конкретних місцевостей, у такий спосіб «урізноманітнюють» їх та посилюють інтерес до локального, екзотичного. Вчений також висловив припущення, що тенденції до локалізації є фактично протестом проти зростання масштабів світових ринків та глобальної політики. «...Буде цілком слушним інтерпретувати нове утвердження локалізму та місцевої автономії як зусилля з боку людських груп домогтися контролю у світі, який, як видається, стає дедалі неконтрольованішим» [8, 80].

Наведені вище міркування заставляють задуматися, наскільки правомірно зараховувати «мовну» проблему або проблему регіонального розколу України до штучно винайдених політтехнологіями проблем, а завдання створення єдиної помісної церкви як такої, що позитивно вплине на оздоровлення духовності нації. Зростає значення культурної багатоманітності створює особливі труднощі для національних демократичних держав. Вимоги, виставлені групами, сформованими на основі цінностей чи культури, часто первинними за характером, виявляються для політиків непротими для залагодження саме тому, що мають схильність набувати абсолютного, безкомпромісного характеру. Ідея первинності передбачає, насамперед, те, що групи ці ґрунтуються на священних принципах членства або відданості цінностям. Коли виникають конфлікти на основі цих вимог, політики при владі намагаються їх уникнути, заперечити або якимось іншим чином мінімізувати їх первинні елементи або переформулювати їх як проблеми, щодо яких можна досягти компромісу.

Сьогодні держава-нація, за оцінками західних мислителів, втрачає своє значення головного претендента на лояльність громадян. Українські мислителі доклали значних зусиль для критики тоталітарної держави, але так само вони сформували перебільшені очікування щодо можливостей національної держави в плані формування національної свідомості. Можливо сьогодні, в умовах зростання багатоманітності в глобальному масштабі, настав час визнати недержавні, негомогенні вимоги лояльності та ідентичності як альтернативні до лояльності держави-нації? «Національна держава закликає до громадянства і, відповідно, до патріотизму на противагу усім соціальним, професійним і географічним відмінностям. Індивідуальний або колективний заклик до ідентичності утворюють зворотний бік суспільного життя. Тоді як останнє є мережею

відносин, місцем перебування ідентичності є одночасно індивіди, спільноти і держави» [10, 98].

Українське суспільство, мріючи про повноправне членство серед європейських націй-держав, знаходиться в межах тієї форми свідомості та ідеалів, які сформувалися під впливом філософії Просвітництва (модернізму). Проте західне суспільство все більш інтенсивно працює над новою стратегією свого розвитку, спираючись на постмодерністську філософію. На місце концепції «націоналізму» приходять концепції «мультикультуралізму». «Розглядаючи етнічні, расові, гендерні, територіальні та інші розходження як проблему скоріше ідентичності, ніж історії і політики, мультикультуралізм інтерпретує «інакшість» як культурну розмаїтість, трактує розходження як внутрішню якість культур, як цінність, що їх збагачує» [3, 14]. Ця концепція, за твердженням В. Галецького, не є примхливою вигадкою інтелектуалів, а плодом довгих роздумів, практикою і розплатою за стабільний розвиток суспільства шляхом делегування частини реальних і уявних переваг окремим групам [4]. Тепер культура не розглядається як спільне «обрамлення» суспільних відносин, сукупність цінностей. Ще менше вона уявляється «пануючою ідеологією», як легковажно її зображують марксистки. «Культура є смислом, сукупністю засобів і моделей, якими діючі особи прагнуть керувати, які вони хочуть контролювати, які вони опановують або обговорюють між собою, перетворюють їх в соціальну організацію» [10, 19]. Відповідно заклик до ідентичності стає закликом до свободи та творчості.

Незважаючи на прискорені темпи розвитку подій сучасна людина не припиняє пошуків усталених підвалин життя і найчастіше знаходить їх в модифікованих традиціях та спільнотах, перевірених на міцність історією. Саме такому варіанту виходу із кризи ідентичності присвячено більшість праць вітчизняних філософів, що є цілком виправданим в умовах культурно-національного відродження та розбудови незалежної демократичної держави [7, 5–13]. Автор статті у жоден спосіб не бажає применшити значення неймовірних зусиль з боку вітчизняної інтелігенції щодо культурно-історичної самоідентифікації та закликів «дбати про неї постійно, як би це не виглядало анахронічним у добу постмодернізму (хоч де він, той постмодерн, коли за справу беруться «кремлівські чекісти»?)» [6, 348]. Але, на нашу думку, цей постмодерн промовляє до нас очима наших дітей, одягнених у «прикиди» «готів», «ЕМО», байкерів, скінхедів, металістів тощо. Можна затаврувати їх моральними збоченнями та культурними невігласами, зомбованими західною масовою культурою (як це і роблять «кремлівські чекісти»), якщо під моральністю розуміти лише слідування традиціям і подолання своїх власних інтересів та пристрастей. А можливо, критеріями моральності правомірно також вважати волю до самоствердження та власного вибору, так само як і визнання інших у якості особистостей у всій їх оригінальності та волі до дії?

За таких обставин дуже важко розгледіти обриси формування нових культурних взірців та опертого на них соціального порядку. Дуже часто у якості останніх розглядають популярні зразки масової культури споживацького суспільства, які зараз без перешкод долають кордони України, що на наш погляд, видається неправильним. Попри всю важливість підтримки історичної пам'яті свого народу, не менш нагальним завданням є спрямування поглядів у майбутнє, яке буде неодмінно пов'язане з пошу-

ком, конструюванням, кристалізацією нових форм індивідуальної та колективної ідентичності.

1. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. В. Морозова. – К.: Критика, 2001. 2. *Бодріяр Ж.* Симулякри і симуляція / Пер. з фр. В. Ховхун. – К.: Основи, 2004. – 230 с. 3. *Власова Т. І.* Гендерні стереотипи у контексті теорії мультикультуралізму // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Мелітополь, 2008. – С. 12–16. 4. *Галецький В.* Критическая апология мультикультурализ-

ма // Дружба народов. – 2006. – № 6. 5. Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; Пер. з англ. Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с. 6. *Грабовський С.* Генії проти ідіотів: Алгоритми української історії. – К.: Стило, 2008. – 352 с. 7. *Козловець М. А.* Сучасна культурна глобалізація й національна ідентичність / Вісник Черкаського університету. Випуск 109. Серія філософія. – Черкаси, 2007. – С. 9–14. 8. *Смелзер Н.* Проблеми соціології. Георг-Зімельівські лекції. – Львів, 2001. 9. Соціальні ідентичності та практики / Під. ред. А. Ручки. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. 10. *Турен А.* Возвращение человека действующего. – М., 1998. 11. *Хардт М., Негри А.* Империя. – М.: Праксис, 2004.

Ігор Лєсєв

Громадські організації та деякі аспекти державотворення в сучасній Україні: проблеми, прогнози, перспективи

Досліджується роль громадських організацій у процесі становлення української державності та розвитку громадянського суспільства в Україні.

The role of civil organizations in the process of Ukrainian statehood becoming and development of civil society in the Ukrainian is investigated.

Розпад Радянського Союзу як єдиного і монолітного об'єднання, яке базувалося на тотальній централізації всієї вертикалі влади, стався не відразу в 1991 році, а, навпроти, мав до цього певну поступальну тенденцію, яка до 1991 року набула всіх ознак безповоротного процесу. Основною причиною розпаду СРСР був процес демократизації суспільства, який привів до розхитування єдиного тоталітарного центру управління країною, а це, у свою чергу, послужило поштовхом до виникнення громадських організацій найрізноманітнішого ґатунку – економічних, етнічних, культурних і т. д. По суті, громадянське суспільство, яке зародилося в кінці 80-х років минулого століття в СРСР, поставило під сумнів політонім «радянська людина» (який повсюдно насаджувався останні 70 років), а разом з цим сумнівом виникло і питання про доцільність існування Радянського Союзу як наднаціонального об'єднання.

Таким чином, ми можемо говорити, що Україна добилася в 1991 році незалежності, в тому числі і завдяки формуванню громадянського суспільства, чи не найяскравішим прикладом прояву якого в Україні було створення всеукраїнського неформального об'єднання «Народний Рух України за перебудову», заснованого у 1989 році. Двадцятиріччя НРУ сьогодні широко відзначається в країні і цілком справедливо. Ось як оцінювалась ця подія її очевидцем і учасником Т. Гунчаком: «...створення Народного Руху України за перебудову, без сумніву, зворотний пункт в історії України...» [4, 9].

Але національна самоідентифікація в масовій свідомості громадян України стала вироблятися значно пізніше, і коли б не демократизація СРСР, а також розвиток громадянської складової в республіці, українська історія незалежності цілком імовірно могла піти зовсім іншим шляхом (наприклад, за югославським сценарієм). Так Т. Воропаєва зазначає: «Становлення націй є закономірною історичною тенденцією для розвитку європейської цивілізації, але спільноти національного типу виникають лише в ранньомодерну добу. Якщо ранньомодерні нації можуть бути тільки етнічними, то модерні нації бувають і етнічними, і політичними...» [2, 98]. З іншого боку, як стверджує І. Грабовська, «за роки незалежності було остаточно порушено міфи про повернення до ССРСР, «єдино-неділимий Великий Родіни», міф про можливість відтворення комунізму на теренах України, «єдиної» нації, слов'янської єдності тощо» [3, 62]. Усе це говорить про те, що роль гро-

мадянського суспільства в розвитку української незалежності і побудові державності складно переоцінити і, фактично, громадські об'єднання є наріжним каменем всієї державності України, невід'ємною складовою громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це вільне, правове, демократичне суспільство, всі головні інтереси якого орієнтовані на конкретну людину. Таке суспільство створює атмосферу пошани до правових традицій і законів, загальних гуманістичних ідеалів. Воно забезпечує свободу творчої і підприємницької діяльності, що дає можливість досягти благополуччя та реалізувати права людини і громадянина, виробляючи необхідні механізми зближення громадян і контролю за діяльністю держави [9, 19].

Державний апарат в демократичній країні контролює лише політичну складову діяльності держави. Реальна ж життєдіяльність громадян відбувається поза політичною сферою (вірніше, політика систематично входить в життя кожного окремо взятого громадянина, але це «входження» є лише дотичним і завжди тимчасовим) і проходить вона в межах громадських об'єднань і асоціацій. Ми вже відзначили, що незалежність України стала можливою завдяки початку демократизації тоталітарної країни, а також виникненню громадських об'єднань. І все ж у випадку України мусимо визнати ще і сьогодні реально існуючу недодформованість громадянського суспільства, що значною мірою заважає не лише національно-консолідаційним процесам в державі, але і ефективності протікання навіть тих суспільних реформ, реалізація яких вже розпочалась.

Незалежність окремо взятої країни, в нашому випадку України, може знаходити всебічну підтримку в різних громадських об'єднаннях до тих пір, доки здобута незалежність функціонує в рамках демократичної платформи. Іншими словами, будь-які недемократичні прагнення політичної системи держави в своєму природному прояві обмежують функціонування громадських об'єднань, а це, у свою чергу, призводить до відповідної реакції – громадські об'єднання будуть вимушені діяти проти державної системи. При цьому слід зазначити, що громадські об'єднання часто локалізовані як у сфері своєї діяльності, так і в географічному ареалі існування. Наприклад, Союз кінематографістів України діє виключно в рамках кінодіяльності, а Громадський актив Криму хоч і включає в сферу своєї діяльності різні соціальні напрями, обмежує свою